

پیشینه تاریخی اجمالی تربیت معلم فنی و حرفه‌ای در ایران

● احمد حج فروش*

اشاره

پیشینه تاریخی یک‌صدساله تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای (هنر آموز) برای هنرستان‌های کشور، حاکی از این است که تربیت هنرآموزان هنرستان‌ها (به‌ویژه از ابتدای دهه ۷۰ شمسی که ساختار معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش در آموزش متوسطه نظری ادغام و محو شد) همواره با انواع آسیب‌های ناشی از کم‌توجهی، مشکلات و کاستی‌های بسیار مواجه بوده است. بدون تردید تربیت و آماده‌سازی نیروی کار ماهر و افزایش شایستگی‌های مهارتی آنان برای فعالیت‌های مؤثر و سازنده در انواع محیط‌های کار، به‌وجود معلمان تربیت‌یافته با صلاحیت‌های حرفه‌ای پیشرفته وابسته است. از گزارش‌های کنفرانس‌های (فراهمایی‌های) بین‌المللی آموزش فنی و حرفه‌ای، نظر متخصصان و پژوهش‌های متعدد چنین استنباط می‌شود که بین پیشرفت تحصیلی و حرفه‌ای فراگیرندگان آموزش فنی و حرفه‌ای و صلاحیت حرفه‌ای معلمان و مربیان آنان رابطه معناداری وجود دارد.

دانشگاه شهید رجایی تنها دانشگاه تربیت دبیر فنی کشور است که بر اساس رأی نمایندگان مجلس باید زیر نظر آموزش و پرورش باقی بماند. آموزش و پرورش از بخش کمی از ظرفیت بیش از هشت نفری این دانشگاه (که همه امکاناتش برای تربیت دبیر فنی است) برای تربیت دبیر فنی استفاده می‌کند و در حالی که اکثر قریب به اتفاق هنرستان‌های کشور با کمبود و فقر دبیر فنی باصلاحیت مواجه هستند، متأسفانه بیشتر ظرفیت این دانشگاه به تربیت معلمان دوره‌های تحصیلی دیگر یا دانشجویان آزاد اختصاص یافته است. بیشترین تعداد دبیران فنی و حرفه‌ای هنرستان‌ها از طریق برگزاری دوره آموزش علوم تربیتی یک‌ساله برای لیسانسیه‌های دانشگاه‌های دیگر (ماده ۲۸) تأمین می‌شوند.

* محقق و پژوهشگر حوزه تاریخ تعلیم و تربیت

در این مقاله، پیشینه اجمالی تاریخی و سیر تغییر و تحولات روش‌های تربیت دبیر فنی در صد سال گذشته را ارائه و بر ارتباط ناگسستنی این موضوع با کمبود عوامل آموزشی در هنرستان‌ها و آسیب‌ها تأکید کرده است و پیشنهادهایی ارائه داده است.

مقدمه

همان‌گونه که ضرورت دارد معلمان دوره آموزش عمومی قبل از استخدام و شروع تدریس در مدارس ابتدایی و متوسطه نظری، دوره‌های آموزش رسمی ویژه تربیت معلم را با موفقیت بگذرانند، معلمان دوره متوسطه فنی و حرفه‌ای نیز قبل از استخدام و شروع تدریس در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای باید دوره آموزش رسمی ویژه تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای را با موفقیت بگذرانند و در طی این دوره صلاحیت‌های حرفه معلمی را کسب کنند. اما پیشینه تاریخی تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای (هنرآموز) هنرستان‌های کشور حاکی از این است که تربیت هنرآموزان هنرستان‌ها (به‌ویژه از ابتدای دهه ۷۰ شمسی که ساختار معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش در آموزش متوسطه نظری ادغام و محو شد) همواره با انواع آسیب‌های ناشی از کم‌توجهی، مشکلات و کاستی‌های بسیار مواجه بوده است.

بر اساس آنچه در مقدمه مقاله علی‌اصغر خلاق و احد نویدی (۱۳۹۸) آمده است:

«در یک قرن گذشته، نظام آموزشی ایران همواره با کمبود دبیر فنی موردنیاز هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای مواجه و کمیت و کیفیت مطلوب تأمین نیروی انسانی موردنیاز این بخش دور از دسترس بوده است.»

تربیت و آماده‌سازی نیروی کار ماهر و افزایش شایستگی‌های مهارتی آنان برای فعالیت مؤثر و سازنده در انواع محیط‌های کار وابسته به وجود معلمان و مربیان تربیت‌یافته با صلاحیت‌های حرفه‌ای پیشرفته است.

از گزارش‌های کنفرانس‌های بین‌المللی آموزش فنی و حرفه‌ای (یونسکو، ۱۹۹۹ و ۲۰۰۴ و ۲۰۰۸)، نظرهای ون گلینسکی (۲۰۰۰)، مک کاسلین و دارل بارکس و گزارش پژوهش‌های متعدد در داخل کشور، چنین استنباط می‌شود که بین پیشرفت تحصیلی و حرفه‌ای فراگیرندگان آموزش فنی و حرفه‌ای و صلاحیت حرفه‌ای معلمان و مربیان آنان رابطه معناداری وجود دارد، در حالی که گزارش تحقیق احمد حج‌فروش (۱۳۹۰) نشان می‌دهد، بخشی از هنرجویان هنرستان‌های تهران توانایی‌های خود را در کار عملی رشته تحصیلی‌شان، از بازار کار کسب کرده‌اند، نه از هنرآموزان دوره تحصیلی‌شان در هنرستان‌ها. نکته بااهمیت دیگر این است که فارغ‌التحصیلان رشته‌های فنی و حرفه‌ای

۱. به‌عنوان نمونه در جدول شماره ۱۳ ص ۴۳۱ و صص ۴۳۳ تا ۴۳۵ در بخش نظرهای هنرجویان درباره توانایی‌های خود (سؤال ۴) در ص ۴۳۳ نتایج این تحقیق هنرجویان رشته برق اظهار کرده‌اند: «کنسرا توانایی‌های خود (۷ فعالیت از ۱۲) را در سطح متوسط یا ضعیف کسب می‌کنند»؛ که در این زمینه هنرآموزانی که این درس کارگاهی را ارائه می‌دهند مسئول هستند.

سایر دانشگاه‌ها (که به کمک ماده ۲۸ آموزش یک‌ساله حرفه معلمی خود را در دانشگاه شهید رجایی طی کرده‌اند) از بُعد نظری، به فارغ‌التحصیلان دانشگاه شهید رجایی (که از میان دیپلمه‌های هنرستان‌ها جذب شده‌اند) برتری دارند، اما از بُعد کار عملی و مهارت‌های کارگاهی (که بیشتر مورد نیاز هنرجویان هنرستان‌هاست) ضعیف هستند.

□ پیشینه تاریخی اجمالی

بهموجب قانون مصوب اردیبهشت‌ماه ۱۲۹۰ شمسی، برای اولین بار مجوز اعزام سی نفر برای ادامه تحصیل به خارج از کشور صادر شد. از این هشت نفر به منظور تحصیل در علوم و فنون نظامی، هفت نفر مهندسی و پانزده نفر برای معلمی در رشته تعلیم و تربیت انتخاب شدند، با این هدف که پس از بازگشت، نخستین مؤسسه‌های تربیت معلم را در ایران دایر کنند.

نخستین مرکز تربیت معلم به نام «دارالمعلمین» در سال ۱۲۹۷ شمسی به ریاست ابوالحسن فروغی تأسیس شد. دارالمعلمین مرکزی دارای دو شعبه ابتدایی و عالی بود که هر کدام یک هیئت اداری داشتند. این مرکز نظام‌نامه‌ای مشتمل بر ۳۲ ماده داشته است، که در آن شرایط پذیرش داوطلبان، شغل معلمی، رشته تحصیلی، برنامه‌های درسی، ساختار سازمانی و تشکیلات اداری، مقررات انضباطی، نوع مدرک تحصیلی، میزان بودجه و کیفیت هزینه آن و در نهایت شورای آموزشی مرکز بررسی شده است.

هم‌زمان با تأسیس دارالمعلمین مرکزی که در آن معلمان مرد تربیت می‌شدند، نیاز به تربیت و تأمین معلمان زن برای تدریس در مدارس دخترانه احساس شد. بنابراین دارالمعلمت تأسیس شد. در آمار رسمی ۱۳۰۴، تعداد دانش‌آموزان دارالمعلمین ۲۶۵ نفر اعلام شده بود که ۲۵ مدرس آن‌ها را تربیت می‌کرده‌اند (صافی، ۱۳۸۲). پس از بازگشت اولین افراد تحصیل کرده در خارج در رشته علوم و فنون، تعدادی از آن‌ها در دارالفنون مشغول تدریس شدند.

اگر معلمان تربیت شده در رشته علوم و فنون را جزو سابقه تاریخی تربیت معلم فنی در ایران به حساب نیاوریم، باید با این مقدمه آغاز کنیم که تا قبل از شهریورماه ۱۳۲۰ کارشناسان خارجی به‌ویژه کارشناسان آلمانی بیشترین نقش را در تأسیس و اداره هنرستان‌ها داشته‌اند. علاوه بر این، سال‌ها آلمانی‌ها تربیت معلمان هنرستان‌ها را (که از میان دیپلمه‌های ممتاز این واحدهای آموزشی انتخاب می‌شدند) در کشورشان به عهده داشتند.

در سال ۱۳۰۸ «هنرسرای عالی نارمک» (دانشگاه علم و صنعت کنونی) توسط کارشناسان آلمانی تأسیس شد. پیشینه تاریخی نشان می‌دهد که آن دانشگاه قبلاً مرکز تربیت دبیر فنی بوده است.

در سال ۱۳۲۰ فشار منتقدین جنگ جهانی دوم (که کشورمان را اشغال کرده بودند)

هم‌زمان با تأسیس دارالمعلمین مرکزی که در آن معلمان مرد تربیت می‌شدند، نیاز به تربیت و تأمین معلمان زن برای تدریس در مدارس دخترانه احساس شد

ضمن آنکه سبب تغییر شاه ایران شد، خروج کارشناسان خارجی، به‌ویژه آلمانی‌ها را در بر داشت.

بازتاب این واقعه با تعطیلی، رکود و رخوت در همه ابعاد توسعه کشور از جمله مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای همراه بود.

در سال ۱۳۲۴ «هنرسرای عالی نارمک» به «انستیتو تکنولوژی تهران» تغییر نام یافت، ولی دو سال بعد به نام قبلی بازگشت.

فرانسویان در سال ۱۳۳۹ «مرکز تربیت معلم فنی پسران» و در سال ۱۳۴۰ «مرکز تربیت معلم دختران» (به‌عنوان نخستین مراکز تأمین نیروی انسانی متخصص هنرستان‌های کشور) را در تهران تأسیس کردند. ابتدا مدت تحصیل در این مراکز یک سال بود، اما طولی نکشید که به دو سال افزایش یافت.

در سال ۱۳۴۰ بر اساس قرارداد سه‌جانبه منعقدشده میان کشورهای ایران، فرانسه و مؤسسه بین‌المللی کار، ضمن جذب کارشناسانی از کشورهای دیگر در مراکز تربیت معلم، معلمان ممتاز آن به مدت یک سال در کشور فرانسه مأمور به تحصیل شدند. این قرارداد تا سال ۱۳۴۶ پابرجا بود.

در سال ۱۳۴۱ «هنرسرای عالی» در همان محل به «سازمان نمونه‌تعلیم و تربیت حرفه‌ای کشور» تغییر نام و به تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای ادامه داد. در این سازمان، دانشجویان پس از گذراندن یک دوره آموزشی سه‌ساله موفق به دریافت مدرک مهندسی عملی (معادل لیسانس) می‌شدند (اقمشه، ۱۳۶۴).

وزارت آموزش و پرورش از سال تحصیلی ۱۳۴۳-۱۳۴۴ انستیتوهای تکنولوژی را دایر کرد. این مؤسسه‌ها ابتدا یک‌ساله و از سال ۱۳۴۷ به دوره دوساله ارتقا یافتند. فارغ‌التحصیلان انستیتوهای تکنولوژی علاوه بر اینکه تکنسین درجه یک (عالی) تأمین‌کننده خلأ نیروی انسانی میان کارگر و مهندس (کارشناس) در کارخانه‌ها و مؤسسه‌های تولیدی و خدماتی بودند، بعضاً نیاز کادر آموزشی هنرستان‌ها را به‌ویژه در کار عملی (کارگاهی) تأمین می‌کردند. اساسنامه «هنرسرای مقدماتی بهبهانی» در تاریخ ۱۳۴۴/۱۰/۱۲ در مجلس سابق (شورای ملی) تصویب شد.

از سال تحصیلی ۴۵-۱۳۴۴ سازمان مذکور مجدداً به همان نام قبلی (هنرسرای عالی نارمک) تغییر کرد و «هنرستان صنعتی نمونه» نیز ضمیمه آن شد. از آن پس تحصیلات در هنر سرا به دو دوره دوساله تقسیم شد؛ به‌گونه‌ای که دانشجویان پس از طی دو سال نخست مدرک فوق‌دیپلم می‌گرفتند و برای دستیابی به مدرک لیسانس، باید ابتدا به مدت دو سال در مراکز و مؤسسه‌های فنی و حرفه‌ای کشور به تدریس مشغول می‌شدند. سپس در صورت موفقیت در آزمون ورودی دوره دوساله دوم، می‌توانستند به این دوره راه یابند و پس از گذراندن

۱. محمدرضا پهلوی جایگزین پدرش (رضا پهلوی) شد.

نخستین مرکز
تربیت و به نام
دارالمعلمین سال
۱۲۹۷ ش تأسیس
شد.

موفقیت‌آمیز دوره، مدرک لیسانس کسب کنند.

از سال تحصیلی ۴۷-۱۳۴۶ دوره ناپیوسته لیسانس به دوره پیوسته تغییر یافت و دانشجویان می‌توانستند بدون طی زمان دوساله تدریس در مراکز و مؤسسه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای و بدون الزام شرکت در آزمون ورودی دوم، این دوره چهارساله را به‌طور پیوسته طی کنند.

در سال تحصیلی ۴۹-۱۳۴۸ با کاهش تقاضا و پیگیر نبودن آموزش و پرورش، فشار دانشجویان و علاقه، استقبال، تشویق و ترغیب مدیران و مدرسان، هنر سرا به «دانشکده مهندسی» تبدیل و فعالیت تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای در آن متوقف شد. نام این دانشکده در سال ۱۳۵۱ به «دانشکده علم و صنعت» و سپس به «دانشگاه علم و صنعت» تغییر یافت.

سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۲، اوج توجه به هنرستان‌ها و تربیت دبیر فنی بود. این توجه زمانی رخ داد که قیمت نفت در بازارهای جهانی به شدت افزایش یافت و درآمدهای نفتی ایران ده برابر شد. از این رو در پی برنامه‌های توسعه سوم و چهارم و طی برنامه پنجم توسعه (۱۳۵۷-۱۳۵۲) که کارخانه‌های متعدد در کشور احداث می‌شدند، نیاز به تکنسین افزایش می‌یافت و این جریان سبب رشد شتابان هنرستان‌ها می‌شد؛ به طوری که سهم چهاردرصدی هنرجویان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای از کل دانش‌آموزان متوسطه به ۲۳/۶ درصد افزایش یافت.^۱ برنامه تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای در هنر سرای نارمک متوقف شد، با این حال وزارت آموزش و پرورش توانست تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای را در سطح لیسانس احیا کند؛ از این رو دو دانش‌سرا در دو شهرستان (یکی در شمال و دیگری در شرق کشور) در دو دوره زمانی به این شرح ایجاد کرد که دبیر فنی و حرفه‌ای سه‌ساله را در سطح لیسانس تربیت می‌کردند:

● در سال تحصیلی ۱۳۵۳-۱۳۵۲، «دانش‌سرای عالی فنی نوشیروانی بابل» با پذیرش ۱۶۰ دانشجو؛

● در سال تحصیلی ۱۳۵۴-۱۳۵۳، «دانش‌سرای عالی فنی آرشام کرمان» با پذیرش ۱۶۸ دانشجو؛

● در سال تحصیلی ۱۳۵۵-۱۳۵۴ نیز مرکز تربیت معلم پسران تهران (هنر سرای بهبهانی) با موافقت وزارت علوم و آموزش عالی به پذیرش آزمایشی دانشجوی تربیت دبیر فنی در رشته‌های برق، ماشین‌افزار و صنایع اتومبیل اقدام کرد، ولی دو سال بعد (در سال تحصیلی ۵۷-۱۳۵۶)، به دلیل اختلاف میان وزارتخانه‌های علوم و آموزش عالی و آموزش و پرورش و حمایت مالی نکردن این دو وزارتخانه، این مرکز تعطیل شد

۱. طی این مدت آمار کمی هنرجویان ۴۰۰ درصد و تعداد واحدهای آموزشی فنی و حرفه‌ای (هنرستان‌های فنی و آموزشگاه‌های حرفه‌ای و مدارس بازرگانی و حرفه‌ای) در مجموع ۲۰۰ درصد افزایش پیدا کرد. در همین فاصله تعداد دانشجویان تربیت معلم فنی و حرفه‌ای از ۴۱۹ نفر در سال تحصیلی ۵۳-۵۲ به ۴۱۶۴ نفر در سال ۵۷-۵۶، یعنی به ده برابر رسید (نویدی، خلاق، ۱۳۹۳).

نام دانشکده
مهندسی
در سال ۱۳۵۱
به «دانشکده علم
و صنعت»
و سپس به
«دانشگاه علم
و صنعت»
تغییر یافت

و دانشجویان آن به «دانشسرای عالی فنی بابل» منتقل شدند.

● در سال تحصیلی ۱۳۵۶-۱۳۵۵ بر اساس قراردادی که وزارت آموزش و پرورش با پلی تکنیک تهران (دانشگاه امیرکبیر کنونی) منعقد کرد، از میان فارغ التحصیلان برگزیده دوره دوساله مراکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای، ۱۶۵ دبیر فنی (به صورت کارشناسی ناپیوسته) تربیت شدند.

از همان سال (۱۳۵۶-۱۳۵۵) تربیت دبیران فنی و حرفه‌ای (از میان فارغ التحصیلان برگزیده دوره دوساله مراکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای و انستیتوهای تکنولوژی) در دوره‌های کارشناسی ناپیوسته در «دانشسرای عالی فنی بابل» ادامه یافت. بنابر این روش، امکان ادامه تحصیل محدود دارندگان مدرک فوق دیپلم فراهم شد. البته کلیه دانشجویان تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای در زمان ثبت نام متعهد می شدند که پس از پایان تحصیلات به مدت پنج سال در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای تابعه وزارت آموزش و پرورش خدمت کنند.

بدین ترتیب طی سال‌های تحصیلی ۵۳-۵۲ تا ۱۳۵۷-۱۳۵۶، به طور میانگین ۳۷۴۵ دانشجو در ۱۲ مرکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای (دوره‌های دوساله یا کاردانی) و ۱۶۱۷ دانشجو در پنج مرکز تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای (دوره‌های کارشناسی پیوسته سه‌ساله و کارشناسی ناپیوسته دوساله) تربیت شدند.

● در سال تحصیلی ۱۳۵۸-۱۳۵۷ (سال پیروزی انقلاب اسلامی) مراکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای دوساله به ده مرکز و ۲۷۵۷ دانشجو (که همه‌ساله به کمک آزمون ورودی میان فارغ التحصیلان هنرستان‌ها انتخاب می شدند) در رشته‌های برق، ساختمان، اتومکانیک، حرفه‌وفن و کشاورزی افزایش یافته بود. فارغ التحصیلان این دوره دوساله باید به طور رسمی متعهد می شدند که به مدت پنج سال در هنرستان‌ها اشتغال یابند.

پس از انقلاب اسلامی و تعطیل شدن کلیه مراکز آموزش عالی کشور به منظور انقلاب فرهنگی و وقفه دوساله مراکز آموزش عالی فنی و حرفه‌ای، سرانجام در سال تحصیلی ۱۳۶۰-۱۳۶۱ این مراکز بازگشایی شدند و از میان ۱۱ مرکز فعال تربیت معلم فنی و حرفه‌ای، شش مرکز در شهرهای تهران (بهبهانی و شهید شمسی پور)، اصفهان، مشهد، شیراز و یزد در هفت رشته با ۸۱۵ دانشجو فعالیت آموزشی خود را مجدداً آغاز کردند.

در سال تحصیلی ۱۳۶۲-۱۳۶۱ انستیتوهای تکنولوژی نیز با تغییراتی در سازمان (و در سال‌های بعد با تغییراتی در محتوا) بازگشایی شدند. ادغام مراکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای و انستیتوهای تکنولوژی و تفکیک آن‌ها از هنرستان‌ها، این مؤسسه‌ها را به مجتمع‌های عالی آموزش فنی و حرفه‌ای تبدیل کرد؛ ضمن اینکه دانشجویان دختر انستیتوهای تکنولوژی سراسر کشور در مجتمع آموزش عالی فنی و حرفه‌ای دختران تهران

پس از
انقلاب اسلامی و
تعطیل شدن کلیه
مراکز آموزش
عالی کشور
به منظور
انقلاب فرهنگی
و وقفه دوساله
مراکز آموزش عالی
فنی و حرفه‌ای،
سرانجام در
سال تحصیلی
۱۳۶۱-۱۳۶۰
این مراکز
بازگشایی شدند

(سمیه) سازمان یافتند. کلیه مراکز تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای (دوره‌های کارشناسی ناپیوسته و پیوسته) که به منظور انقلاب فرهنگی از سال تحصیلی ۱۳۵۹-۱۳۵۸ تعطیل شده بودند، تا سال ۱۳۶۲-۱۳۶۱ فارغ‌التحصیلی نداشتند.^۱

● در سال تحصیلی ۱۳۶۵-۱۳۶۴ مجتمع‌های عالی آموزش فنی و حرفه‌ای به «آموزشکده فنی و حرفه‌ای» تغییر نام یافتند و آمار دانشجویان دوره کاردانی تربیت معلم در این سال به ۲۲۴۴ نفر افزایش یافت.

● در سال تحصیلی ۶۶-۱۳۶۵ مرکز تربیت دبیر فنی تهران (که در مجتمع آموزش عالی فنی و حرفه‌ای انقلاب اسلامی یعنی دانشگاه شهید رجایی کنونی، سازمان دهی شده بود) مجدداً تربیت ۱۶۰ دانشجوی کارشناسی ناپیوسته را در دو رشته برق و ماشین‌افزار آغاز کرد.

● در سال تحصیلی ۱۳۶۸-۱۳۶۷ دانشکده فنی بابل نیز مجدداً تربیت دبیر فنی را آغاز کرد، ولی دو سال بعد این برنامه متوقف شد و آن دانشکده زیر نظر دانشگاه مازندران به آموزش آزاد داوطلبان پذیرفته شده در آزمون‌های ورودی سازمان سنجش در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد پرداخت.

● در سال تحصیلی ۱۳۷۳-۱۳۷۲ دانشکده تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای در جوار مرکز آموزش عالی فنی انقلاب اسلامی تأسیس شد و از طریق آزمون سراسری در دو رشته کارشناسی دانشجو پذیرفت.

● از سال تحصیلی ۱۳۷۵-۱۳۷۴ در پی اجرای نظام جدید آموزش متوسطه، دوره دوساله کاردانی پیوسته در رشته‌های فنی و حرفه‌ای در کلیه آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای کشور ایجاد شد.

● در سال تحصیلی ۱۳۷۷-۱۳۷۶ مرکز آموزش عالی فنی انقلاب اسلامی و دانشکده تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای ادغام شدند و «دانشگاه شهید رجایی» را تشکیل دادند که تاکنون (زمان تهیه این مقاله) دایر است.

● در سال ۱۳۸۶ مجتمع عالی پیامبر اعظم تأسیس شد و کلیه آموزشکده‌ها زیرمجموعه این مجتمع قرار گرفتند.

● در سال ۱۳۹۰ با موافقت وزارتخانه آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و تصویب مجلس شورای اسلامی تمامی آموزشکده‌ها و دانشکده‌های فنی زیر نظر آموزش و پرورش از این وزارتخانه جدا شدند و با تمامی امکانات و فضاهای آموزشی

۱. برخی اسناد زمان ادغام انستیتوهای تکنولوژی تهران و تبدیل آن به مجتمع انقلاب اسلامی را سال ۱۳۵۹ اعلام کرده‌اند. بنابر این گزارش‌ها این مجتمع به مرکز آموزش عالی فنی انقلاب اسلامی (بعداً دانشگاه شهید رجایی) تغییر نام داد و علاوه بر دوره‌های کاردانی و تربیت معلم فنی، مجوز اجرای دوره‌های کارشناسی ناپیوسته دبیر فنی را نیز دریافت کرد.

ادغام مراکز
تربیت معلم
فنی و حرفه‌ای
و انستیتوهای
تکنولوژی و
تفکیک آن‌ها
از هنرستان‌ها،
این مؤسسه‌ها
را به مجتمع‌های
عالی آموزش
فنی و حرفه‌ای
تبدیل کرد

در قالب دانشگاه فنی و حرفه‌ای به وزارت علوم و تحقیقات و فناوری پیوستند (وبگاه دانشگاه فنی و حرفه‌ای).

دانشگاه شهید رجایی همه‌ساله در دوره‌های روزانه و شبانه در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد (غالباً به صورت آزاد) از طریق کنکور سراسری دانشجو می‌پذیرد. هرچند این مرکز آموزش عالی تنها دانشگاه تربیت دبیر فنی کشور است که بر اساس رأی نمایندگان مجلس باید زیر نظر آموزش و پرورش باقی بماند، ولی آموزش و پرورش از بخش کمی از ظرفیت بیش از ۸۰۰۰ نفری این دانشگاه (که همه امکاناتش برای تربیت دبیر فنی است) برای تربیت دبیر فنی استفاده می‌کند و در حالی که اکثر قریب به اتفاق هنرستان‌های کشور به کمبود و فقر دبیر فنی باصلاحیت دچار هستند، متأسفانه اکثر ظرفیت این دانشگاه ویژه تربیت دبیر فنی به تربیت معلمان دوره‌های تحصیلی دیگر یا دانشجویان آزاد اختصاص یافته است.^۱

در حال حاضر (سال ۱۴۰۱) ۲۰ رشته کارشناسی، ۴۱ رشته کارشناسی ارشد و ۱۱ رشته دکترا در دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی ارائه می‌شوند. آنچه این دانشگاه را از سایر دانشگاه‌های فنی مهندسی متمایز می‌کند، وجود درس‌های علوم تربیتی در برنامه درسی رشته‌های گوناگون است.

با توجه به آنچه تاکنون ارائه شد، به نظر نگارنده این مقاله (که خود فارغ‌التحصیل دانشکده تربیت دبیر فنی و مدرس و مدیر هنرستان و از پیش‌کسوتان حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای است) ارتباط این تاریخچه اجمالی (که سیر تغییر و تحولات و چگونگی تأمین و تربیت دبیران فنی هنرستان‌ها را در صد سال گذشته نشان می‌دهد) با وضعیت هنرستان‌های کشور از این رو اهمیت دارد که اولاً میزان توجه سیاست‌گذاران آموزشی در هر دوره زمانی به تأمین و تربیت را مهم‌ترین عامل زیرساختی هنرستان‌ها (کادر آموزشی) نشان می‌دهد؛ ثانیاً پیش‌کسوتان آموزش فنی و حرفه‌ای با اتکا به این تاریخچه و شرح بیشتری از آن (که تاریخ شفاهی آموزش فنی و حرفه‌ای را تشکیل می‌دهد) می‌توانند نقش مؤثر و بی‌بدیل مراکز تربیت دبیر فنی و حرفه‌ای را در وضعیت کیفی هنرستان‌ها و کارایی و اثربخشی فارغ‌التحصیلان تبیین کنند.

▣ بررسی اسناد معتبر و بحث و نتیجه‌گیری

بررسی اسناد و منابع منتشرشده در زمینه تربیت معلم فنی و حرفه‌ای در ایران (صدیق،

۱. البته موضوع متوقف‌شدن دانشجویان متعهد خدمت دبیری به سبب منع قانونی مفاد قانون مدیریت خدمات کشوری بود که از سال ۱۳۸۴ و حتی قبل از آن اجازه تعهد استخدام دارندگان مدارک کمتر از لیسانس را نداده است و از همان زمان آموزش و پرورش تصمیم گرفته است ظرفیت دانشگاه شهید رجایی و بعداً دانشگاه پیامبر اعظم (دانشگاه فرهنگیان) را به معلمان رسمی کمتر از لیسانس اختصاص دهد و بدین وسیله آن‌ها را ارتقا دهد. هرچند همین گام سازنده را خیلی دیر برداشته است، با این حال این موضوع فاقد توجیه علمی و منطقی است که دانشگاهی که همه امکاناتش (اعم از اعضای هیئت علمی، فضا و تجهیزات) برای تربیت دبیر فنی تدارک دیده شده است، حتی به میزان ده درصد، به تربیت معلم در دوره‌های دیگر اختصاص یابد.

در حال حاضر
(سال ۱۴۰۱)
۲۰ رشته کارشناسی،
۴۱ رشته
کارشناسی ارشد و
۱۱ رشته دکتری
در دانشگاه
تربیت دبیر
شهید رجایی
ارایه می‌شوند

۱۳۴۲؛ اقمشه، ۱۳۶۶؛ راستانی، ۱۳۶۷؛ مرجانی، ۱۳۷۳) نشان می‌دهد بخشی از نیاز دبیر فنی هنرستان‌ها از طریق مراکز تربیت‌دبیر وابسته به وزارت آموزش و پرورش و بخشی دیگر از طریق به‌کارگیری نیروهای آزاد به‌صورت حق‌التدریس تأمین شده است. اما روش اصلی تربیت‌دبیر فنی همان است که امروزه در دانشگاه شهید رجایی جاری است. این روش از گذشته‌های دور مرسوم بوده است و دانشگاه شهید رجایی وارث دانشکده‌ها و دانش‌سراهای عالی فنی و حرفه‌ای، نظیر هنرسرای مقدماتی بهبهانی، هنرسرای عالی نارمک (دانشکده علم و صنعت)، دانش‌سرای عالی فنی آرشام، دانشکده تربیت دبیر فنی بابل و نوبت دوم دانشکده پلی تکنیک تهران است که مأموریت اصلی آن تربیت نیروی انسانی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای بوده است (خلاق و نویدی، ۱۳۹۸).

پیشنهادها

۱. معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای در حوزه‌های ستادی و اجرایی وزارت آموزش و پرورش شامل ساختار، وظایف، اختیارات و بودجه مستقل، مطابق دهه ۶۰ شمسی، قابل احیاست.
۲. اعتبارات هنرستان‌ها و دانشگاه تربیت دبیر فنی از بودجه عمومی دولت افزایش یابد.
۳. ترکیب اعضای هیئت‌امنای دانشگاه تربیت دبیر فنی شهید رجایی به‌گونه‌ای انتخاب شود که از هدف نخستین و نام دانشگاه (که همانا تربیت دبیر فنی برای هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای است) پیروی کند.
۴. برای مولدسازی هنرستان‌ها و دانشگاه شهید رجایی با مشارکت استادان، هنرآموزان، دانشجویان و هنرجویان شرایطی مناسب ایجاد شود.
۵. جلب سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای تأسیس مراکز آموزشی جوار کارگاهی با مشارکت استادان، هنرآموزان، دانشجویان و هنرجویان، تا علاوه بر کسب درآمد و رفع مشکل‌های مالی، نیروی کار موردنیاز هنرستان‌ها نیز تأمین شود.
۶. تقویت زیرساخت‌های هنرستان‌ها (به‌ویژه تربیت دبیر فنی) برای ارتقای کیفیت آموزش فنی و حرفه‌ای ضرورت دارد.
۷. ادامه تحصیل برای کسب مدارک حرفه‌ای در دوره‌های دانشگاهی با تسهیل مسیر رشد حرفه‌ای فارغ‌التحصیلان هنرستان‌ها امکان‌پذیر است.
۸. کل ظرفیت پذیرش دانشجو در دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی باید به تربیت دبیر فنی اختصاص داده شود.

۱. اکثر پیشنهادها با استفاده یا الهام از گزارش تحقیق آسیب‌شناسی توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای (مهارتی) مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ارایه شده‌اند.

۹. باید حداقل پنجاه درصد ظرفیت پذیرش دانشجو در دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی به فارغ التحصیلان مستعد هنرستان‌ها اختصاص یابد.
۱۰. دوره‌های تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکترا) دانشگاه شهید رجایی باید به رشته‌های آموزش فنی و حرفه‌ای و آموزش علوم پایه برای تدریس، مدیریت و مشاغل کارشناسی، مشاوره شغلی و تحصیلی در هنرستان‌ها اختصاص یابد.
۱۱. بخشی از ظرفیت دانشگاه فنی و حرفه‌ای به تربیت دبیر فنی هنرستان‌ها مطابق برنامه درسی دانشگاه شهید رجایی واگذار شود.
۱۲. تربیت دبیر فنی در دانشگاه‌هایی که زیرساخت‌های لازم را ندارند احیا شود.
۱۳. دانش و مهارت‌های هنرآموزان تقویت و روزآمدسازی شود.
۱۴. از افراد ماهر و مجرب بخش صنعت و کسب و کار برای تدریس در مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای استفاده شود.
۱۵. رشته‌های فنی و حرفه‌ای هنرستان‌ها در برنامه‌های رسانه‌ای سازمان صدا و سیما و بازدید مردم (به‌ویژه نوجوانان و جوانان) از هنرستان‌های کشور تبلیغ و به‌صورت فرهنگی آموزشی توجیه شود.
۱۶. امکان حضور هنرآموزان در بخش کسب و کار و در محیط واقعی کار فراهم شود.
۱۷. از افراد ماهر و مجرب بخش صنعت و کسب و کار برای تدریس در هنرستان‌ها استفاده شود.
۱۹. نظام تولید و انتشار آمار و اطلاعات آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای مشتمل بر شاخص‌های ارزیابی، استانداردها، سامانه‌های گردآوری، پایش و انتشار مستمر و منظم اطلاعات موردنیاز به‌ویژه برای سیاست‌گذاران، ارزیابان و متقاضیان آموزش‌ها و کارفرمایان بازار کار ایجاد شود.
۲۰. به سمت نظام آموزش تلفیقی (نظری و عملی)، تقویت کارورزی و انجام آموزش‌های عملی در شرکت‌ها و مراکز کسب و کار حرکت شود.
۲۱. واحدهای مشاوره شغلی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای به‌منظور افزایش نرخ اشتغال و تناسب شغلی مهارت‌آموختگان و افزایش کارایی آموزش‌های مهارتی ایجاد شوند.
۲۲. مهارت‌های موردنیاز آینده برای استفاده در تولید محتواهای آموزشی و تربیت هنرجویان و هنرآموزان پیش‌بینی شوند.
۲۳. وزارت آموزش و پرورش تا حد امکان آموزش‌های عملی و کارگاهی هنرستان‌ها را برون‌سپاری کند و بخش عمده این آموزش‌ها در قالب نظام آموزش تلفیقی (نظری و عملی) در شرکت‌ها و مراکز کسب و کار انجام گیرد.

۲۴. برنامه‌های درسی و محتواهای آموزشی زیرنظام‌های آموزش فنی و حرفه‌ای هم هماهنگی و هم‌راستایی درونی با یکدیگر داشته باشند و هم متناسب با نیازهای بازار کار تدوین شده باشند و به‌طور مستمر ارزیابی و بازنگری شوند.

۲۵. ضروری است شورای عالی آموزش و پرورش هر چه زودتر مصوبه اجرای آزمون جامع از دروس عمومی و کار عملی برای هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای را تصویب و ابلاغ کند تا سابقه معتبر هنجاریان برای ارایه به سازمان سنجش و امکان شرکت آنان در کنکور تیرماه ۱۴۰۲ فراهم شود.

۲۶. براساس بند پنجم هدف عملیاتی ۱ و راهکار ۵-۶ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، فراهم کردن شرایط لازم برای اختصاص حداقل ۶ ساعت در هفته (روزهای پنجشنبه) به آموزش حداقل یک مهارت به دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری ضرورت دارد؛ به‌گونه‌ای که آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای آزاد در سراسر کشور گسترش یابند.

منابع

۱. اقمشه، محمدرضا (۱۳۶۴)، تربیت معلم فنی و حرفه‌ای. مجله هم‌هنگ شماره ۹. نشریه ادواری شورای عالی هماهنگی آموزش فنی و حرفه‌ای.
۲. حج‌فروش، احمد (۱۳۹۰). گزارش پژوهش «بررسی صلاحیت‌های حرفه‌ای مورد نیاز هنرآموزان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای». مؤسسه پژوهشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
۳. خلاق، علی اصغر و نویدی، احد (۱۳۹۸). بررسی تاریخی و تحلیل نقادانه برنامه‌های تربیت‌دبیر فنی و حرفه‌ای در ایران. فصلنامه تعلیم و تربیت، تابستان ۱۳۹۸، سال ۳۵، شماره ۲، مسلسل ۱۳۸، صص ۱۰۷-۱۲۸.
۴. صادقی، حسین (۸ اسفندماه ۱۳۹۹). مشکل هنرستان‌ها بیشتر از تجهیزات، کمبود نیروی انسانی ماهر است. خبرگزاری تسنیم.
۵. صافی، احمد (۱۳۸۲). تربیت و تأمین معلم (گذشته، حال و آینده). فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۷۳-۷۲.
۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱/۱۲/۳). گزارش پژوهشی: «آسیب‌شناسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای دوره دوم متوسطه (هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش) و ارائه راهکارهای اصلاحی»، دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش، شماره مسلسل ۱۸۸۰۷.
۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱/۱۱/۱۰). گزارش پژوهشی «بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کل کشور (۳۹): حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای». دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش، شماره مسلسل ۱۸۷۳۳.
۸. مک کاسلین و دارل پارکس (۱۳۸۸). تربیت معلم در آموزش فنی و حرفه‌ای: پیشینه و پیامدهایی برای کاربرد هزاره جدید. ترجمه علی اصغر خلاق و مریم دانای طوسی. تهران: انتشارات دانشگاه تربیت‌دبیر شهید رجایی.